

Каїн

Джордж Гордон Байрон

Д. Г. Байрон

КАЇН

Переклад Олександра Грязнова

МІСТЕРІЯ

Змій же був мудріший за всіх
звірів на землі, яких створив
 господь бог.
Книга буття 3.1

Dramatis personae:

А д а м.

Л ю ц и ф е р.

К а ї н.

Є в а.

А в е л ь.

А д а.

А н г е л г о с п о д н і й.

С е л л а.

Дія перша

С ц е н а п е р ш а

Місцевість за межами раю. – Схід сонця.

А д а м, Є в а, К а ї н, А в е л ь, А д а, С е л л а – моляться.

А д а м

Єгово, вічний, мудрий, нескінченний,

Хто світло із пільми єдиним словом
Могутнім викликав – хвала тобі і слава!
На сході дня – хвала тобі і слава!

Є в а

Єгово! Ти, хто дав нам день, і ранок
Від ночі відокремив, ти, хто воду
З водою розлучив, назвавши небом
Твердь поміж вод, — хвала тобі і слава!

А в е л ь

Єгово! Ти, хто розділив стихії
Землі, води, повітря і вогню,
Хто запалив світила дня і ночі
І хто створив людей, які могли б
Любить тебе, любить твої створіння,
Радіючи, — хвала тобі, хвала!

А д а

Єгово, боже! Батьку всіх істот!
Ти, хто створив прекрасним чоловіка
І гідним, щоб любить його, дозволю
Мені його любить! – Хвала тобі!

С е л л а

Єгово! Ти, хто всіх благословивши
І всіх створивши, все ж таки дозволив
Ввійти в Едем спокусникові-змію,
Нас бережи! Хвала тобі і слава!

А д а м

Мій первістку, а ти чому мовчиш?

К а ї н

А що казати?

А д а м

Молись.

К а ї н

Таж ви молились.

А д а м

Молились щиро.

К а ї н
Й голосно: я чув.
А д а м
Як і творець, надіюсь я.

А в е л ь
Амінь.
А д а м
Та ти мовчиш, мій Каїне.

К а ї н
Це краще.
А д а м
Скажи ясніш.
К а ї н
Нема про що молитись.

А д а м
І дякувать нема за що?

К а ї н
Нема.
А д а м
Таж ти живеш?
К а ї н
Щоб вмерти?
Є в а
Горе, горе!
Дозріли заборонені плоди.

А д а м
І знов ми їх повинні скуштувати,
Гіркі плоди із дерева пізнання?

К а ї н
Чом ти не рвав їх з дерева життя?
Тоді б ти не боявся їх.

А д а м
О, сину!
Не богохульствуй так: це мова змія.

К а ї н

Змій не брехав! Дали плоди пізнання;
А ті – дали б життя. Життя є благо;
Пізнання також – благо. Як же може
Буть злом добро?

Є в а

Мій сину, ти говориш,
Як говорила я, коли грішила;
Не дай той гріх відродженим побачить
В твоїх гріхах. Я помирилась з небом.
Не дай мені за стінами Едему
Побачити тебе в тенетах тих,
Які в раю згубили нас із батьком.
Задовольнись чим є: якби ми вчасно
Зробили це, і ти б щасливим був.

А д а м

Ну годі, помолилися. Ходімо
До праці, що обтяжлива не дуже,
Та необхідна все ж таки, щоб ниви
Нас годували.

Є в а

Каїне, дивись,
Який бадьорий він, який покірний:
Ти б приклад брав.

А д а м і Є в а ідуть геть.

С е л л а

Чом занепав ти духом,
Мій брате?
А в е л ь
Сумуванням не гніви
Предвічного: печаль безплідна.

А д а

Може,
Ти і на мене супишся?
К а ї н
Ні, Адо!
Та я один побуду. Щось мені

Недобре; та, напевне, тимчасово.
Ти, брате, йди. І ви з ним разом, сестри.
Не личить ніжність грубо зневажать:
Прийду за вами слідом.

А д а
А не прийдеш,
Я повернусь сюди.

А в е л ь
Хай буде мир
З тобою, брате!

А в е л ь, С е л л а і А д а ідуть геть.

К а ї н
(один)
Що це за життя!
Працуй, працюй! Але чому повинен
Я працювати? Лиш тому, що батько –
Вигнанець раю? Я ж у чому винен?
Я ще не був народжений – не прагнув
До цього – народившись, не люблю
Те, що дало народження мені.
Чом поступився жінці він і змію?
За що тепер страждає? У раю
Те дерево росло й було прекрасне:
Хто ж мав користуватись ним? Якщо
Не він, то нащо виросло воно
На горі їм? У них на всі питання
Є відповідь: "З його святої волі,
А він благий". Всесильний, то й благий?
Навіщо ж благодать його карає
Мене за гріх батьків моїх?
Та хтось
Іде сюди. Із вигляду то – ангел,
Хоча він більш суворий і печальний,
Ніж ангели: він викликає страх.
Він не страшніший тих, що потрясають
Мечами перед райськими ворітьми,
Біля яких так часто я блукаю,

Щоб здалеку на свій законний спадок –
На райський сад поглянуть мимохідь,
Блукаю доки темрява не вкриє
Едему і безсмертних насолод,
Захованих за стінами твердині
Під наглядом невсипних вартових.
Я не тремтів, зустрівши херувимів,
Чому ж тепер я боязко чекаю
Того, хто наближається? Бо він
Величніший за ангелів; прекрасний,
Як і вони, але чомусь здається –
Вже не такий, як був чи міг би бути:
Сліди скорботи на його чолі,
Хоч я не знаю, чи вона властива
І ангелам? Та він підходить.

Л ю ц и ф е р
(наближаючись)
Смертний!
К а ї н
Ти хто такий?

Л ю ц и ф е р
Я – повелитель духів.
К а ї н
Якщо це так, навіщо ти їх кинув
Для смертного?

Л ю ц и ф е р
Я співчуваю смертним
І знаю їх думки.

К а ї н
Ти можеш знати,
Що мислю я?

Л ю ц и ф е р
Так, це думки усіх,
Хто думає; бо це говорить в вас
Безсмертя.
К а ї н

Що, безсмертя? Ні, про нього
Не знаю я, бо з милості Адама
Не їв плодів із дерева життя,
Тоді як мати, з'ївши дуже рано
Плоди пізнання, прирікла до смерті.

Л ю ц и ф е р
Ти житимеш, — не вір їм.

К а ї н
Я живу,
Для того лиш, щоб вмерти, бо в житті
Нічого я не бачу, що могло би
Зробити смерть ненависною, крім
Ганебної жадоби до життя,
Яку ніщо не може подолати:
Живу, хоч зневажаю сам себе
І проклинаю час, коли родився.

Л ю ц и ф е р
Так, ти живеш і житимеш: не думай,
Що ти – лиш прах, що плоть твоя – то сутність.
Твій прах умре, а ти навіки будеш
Тим, чим ти був.

К а ї н
Чим був лиш? І не більше?

Л ю ц и ф е р
До нас подібним будеш ти, можливо.

К а ї н
А ви?
Л ю ц и ф е р
Ми — вічні.

К а ї н
Ви щасливі?
Л ю ц и ф е р
Сильні.
К а ї н

Щасливі ви, питаю?

Л ю ц и ф е р

Нещасливі.

А ти?

К а ї н

Поглянь!

Л ю ц и ф е р

О праху! Ти ще смієш

Нещасним прикидатись!

К а ї н

Я нещасний.

А ти, такий могутній, — хто ти є?

Л ю ц и ф е р

Той, хто рівнявся із твоїм творцем

І хто тебе нещасним не створив би.

К а ї н

Так, ти і справді виглядаєш богом.

Л ю ц и ф е р

Ні, я не бог, не досягнувши бога,

Хотів би залишитися собою.

Він переміг – нехай царює!

К а ї н

Хто — він?

Л ю ц и ф е р

Творець землі, творець людей...

К а ї н

І неба,

І сущого на небі. Так співають

Архангели, так батько говорив.

Л ю ц и ф е р

Що їм накажуть, те вони й співають,

Бо їх лякає доля стати тим,

Чим стали ми з тобою в цьому світі:
Ти - між людей, я - між безсмертних духів.

К а ї н
А ми з тобою - хто?

Л ю ц и ф е р
Ми - ті істоти,
Хто, власне усвідомивши безсмертя,
Наважились поглянути в обличчя
Всесильному Тирану і сказати,
Що зло його не може бути добром.
Він каже, що створив нас із тобою, —
Та я цього не знаю і не вірю
Його словам, — якщо він нас створив,
То знищити не зможе: ми безсмертні!
Безсмертними повинен був створити,
Щоб мучити без краю. І нехай!
Величний він, але не щасливіший
У величі, ніж ми в своїх ваганнях,
Бо, прагнучи добра, він творить зло.
Хай на своєму пишному престолі
Він створює світи нові знічев'я,
Щоб цим своє розважити безсмертя,
Хай зорі нагромаджує на зорі,
Усе одно самотній він. Якщо б
Він знищити зумів себе самого,
То був би це для всіх найкращий дар.
Та хай собі царює, хай страждає!
Ми, духи, з вами, смертними, хоч здатні
До жалості взаємної; в стражданнях
Полегшення знаходимо ми часто
У співчутті: воно єднає світ.
А він! у власній величі нещасний,
В нещастях не знаходячи відради,
Він творить, щоб творити без кінця!

К а ї н
Ти кажеш те, що вже давно неясно
У розумі моєму визрівало:
Ніколи я узгодити не міг

Того, що бачив, з тим, що говорили.
Батьки мені розказують про змія,
Про дерево й плоди його; я бачу
Ворота недоступного Едему
І ангелів палаючі мечі,
Що в рай нас не пускають; знемагаю
У роздумах і праці; відчуваю,
Що я нікчемний, та мої думки
Всесильні! Я мовчав, бо досі думав,
Що я один страждаю. Батько мій
Давно змирився; в матері пропав
Той ризик, що довів їх до прокляття;
Мій брат пасе отари і приносить
Ягнят у жертву господу, який
Звелів, щоб годувала нас земля
Лиш за тяжкі труди; одна сестра
Хвалу йому співає на світанні,
І навіть Ада, що мені найближча,
Моїх думок не може зрозуміти:
Ні в кому не зустрів я співчуття!
Ну, що ж? Вступлю у товариство духів.

Л ю ц и ф е р
Ти вартий бути в цьому товаристві.
Інакше б не побачив ти мене:
Було б доволі й змія.

К а ї н
А! Так це
Ти - материн спокусник?

Л ю ц и ф е р
Окрім правди,
Нічим нікого я не спокушаю.
Ви скуштували з дерева пізнання,
А не плоди із дерева життя.
Чи я вам заважав зірвати їх?
Чи я зростив ті, інші, для спокуси
Істот, невинних духом, та цікавих
В невинності святій? Я б вас створив
Богами. Він же вигнав вас із раю,

"Щоб ви плодів із дерева життя
Не скуштували й не були, як боги" –
Такі його слова?

К а ї н
Я теж їх чув
Від тих, кому слова ті призначались.

Л ю ц и ф е р
Так хто ж злий дух? Той, хто позбавив вас
Життя, чи той, хто дав знання і радість?

К а ї н
З обох дерев було потрібно рвати
Оті плоди, чи зовсім не чіпать!

Л ю ц и ф е р
Один вже ваш; добути б вам і другий.

К а ї н
А як?
Л ю ц и ф е р
Чинити опір. Загасити
Ніщо не здатне дух, якщо захоче
Самим собою бути, осередням
Всього, що навкруги; бо царювать
Він мусить.

К а ї н
Чи не ти це спокусив
Моїх батьків?

Л ю ц и ф е р
Я? Праху жалюгідний!
Навіщо б я їх спокушав? І як?

К а ї н
Таж змій був духом.

Л ю ц и ф е р
Хто таке казав?
Ніде це не записано у вишніх,

А гордий дух не збреше так. Проте,
Страхи численні й гонор дріб'язковий
Примушують людину перекласти
Ганебні власні вади і гріхи
На духів. Змій був змієм, і не більше,
Але й не менше тих, що спокусились.
Він також прах, та він за них мудріший,
Бо переміг. Навіщо став би я
Приймати образ смертної тварюки?
К а ї н
Та твар в собі таїла злого духа.

Л ю ц и ф е р
Ні, твар його лиш розбудила в тих,
З ким говорив язик її підступний.
Кажу тобі, що змій був тільки змієм:
Спитай у херувимів, що повинні
Глядіти заборонені плоди.
Коли віки віків віднині пройдуть,
Нащадки ваші байкою прикрасять
Ваш перший гріх, присвоївши мені
Той образ, що завжди я зневажаю,
Як і усе, що хилиться додолу
Перед безсмертям грізного творця.
Та ми, хто бачив істину, повинні
Розповідати все, як є. Адам
Обманутий плазуючою твар'ю,
Та не плазує вільний дух! Чому
Позаздрити я міг би в межах раю,
Я, простору безмежного володар?
Веду я мову лиш про те, чого,
Хоч би й плодів пізнання скуштувавши,
Не можеш знати ти.

К а ї н
То покажи,
Чого не міг би, не бажав я знати?

Л ю ц и ф е р
І серце не здригнеться?

К а ї н

Спробуй це.

Л ю ц и ф е р

Наважишся ти глянути на смерть?

К а ї н

Її ніхто із нас іще не бачив.

Л ю ц и ф е р

Та доведеться всім її зазнати.

К а ї н

Чудовиськом її вважає батько

І плаче мати, вчувши слово "смерть",

Брат Авель - той до неба зводить очі,

А Селла опускає до землі,

Шепочучи молитву; тільки Ада

Безмовно в очі дивиться мої.

Л ю ц и ф е р

А ти?

К а ї н

Коли я слухаю про неї,

Про всемогутню і невідворотну,

Думки в моєму розумі тісняться,

Пекучі і безрадісні думки.

Чи можна нам боротися із нею?

Хлоп'ям іще із левом я боровся

І так стискав його в своїх обіймах,

Що він ревів і поспішав втекти.

Л ю ц и ф е р

Смерть образу не має, та усе,

Усіх земних істот вона поглине.

К а ї н

Я смерть вважав істотою. Що може

Таким злостивим бути, крім істот?

Л ю ц и ф е р

Про це спитай руйнівника.

К а ї н

Якого?

Л ю ц и ф е р

Тоді творця – зови його, як хочеш:

Він створює, щоб потім руйнувать.

К а ї н

Цього я ще не знав, але так само

Подумав я, коли почув про смерть.

Не знаю я, яка вона насправді,

Але вона мені завжди ввижалась

Жахливою. Нерідко уночі

Вдивлявся я у темряву тривожну,

Шукаючи її; я бачив тіні

Край стін Едему, в мороці, де сяють

Мечі в десницях ангелів; жадібно

Я слідкував за тим, що видавалось

Моїй уяві смертю, боячись

І прагнути побачити її.

Та морок був порожнім і, стомившись,

Я погляд свій звертав тоді до неба,

До міріад зірок, до незчисленних,

Прекрасних, незгасаючих вогнів.

Невже й вони помруть?

Л ю ц и ф е р

Цілком можливо;

Але надовго нас переживуть.

К а ї н

Цьому я радий. Смерті їх не хочу.

Вони такі прекрасні! А вона?

Вона щось грізне, та не знаю – що?

Вона усім, і винним, і невинним,

Як кара оголошена: яка?

Л ю ц и ф е р

Знов стати прахом.

К а ї н

Як про це дізнатись?

Л ю ц и ф е р
Не відповів би я, коли б не знав.

К а ї н
Стать непорушним прахом – це не кара.
Не стати б чимось ще!

Л ю ц и ф е р
Твої бажання
Ганебніші за ті, що мав Адам,
Бо той хоч прагнув знань.

К а ї н
Та не життя;
Інакше він повинен був зірвати
Не ті плоди.
Л ю ц и ф е р
Не встиг: прогнали з раю.

К а ї н
Жахлива помилка! Повинен був
Спочатку плід життя зірвати батько.
Та він іще не знав добра і зла,
Не знав тоді і смерті. Я про неї
І сам, по суті, знаю ще так мало,
А вже боюсь... того, чого не знаю.

Л ю ц и ф е р
А я, пізнавши все, вже не боюсь
Нічого. В цьому – істинне знання.

К а ї н
Навчи й мене.
Л ю ц и ф е р
З умовою.

К а ї н
Якою?
Л ю ц и ф е р
Вклонися, як володарю, мені.

К а ї н

Таж ти не бог, кого шанує батько?

Л ю ц и ф е р

Не бог.

К а ї н

Тоді, напевне, рівний богу?

Л ю ц и ф е р

О ні, нічого спільного не маю

Я з ним - і не жалкую через це.

Я згоджусь бути чим завгодно - вище

Чи навіть нижче - тільки не слугою

Могутності Єгови. Я не бог,

Але мені багато уклонилося,

І буде їх ще більше. Стань же ти

Одним із перших.

К а ї н

Я ніколи досі

Не уклонявся батьківському богу,

Хоча нерідко брат мене благає,

Щоб разом богу жертви ми складали.

Чому б я мав вклонятися тобі?

Л ю ц и ф е р

Ніколи перед ним ти не вклонявся?

К а ї н

Ти що, не чув мене? Хіба ти сам

Не знав про це, якщо усе ти знаєш?

Л ю ц и ф е р

Та не прихильник бога - мій прихильник.

К а ї н

Ні перед ким не хочу я хилитись.

Л ю ц и ф е р

І все ж ти мій, бо непокора богу,

По суті, є покорою мені.

К а ї н

Скажи ясніш.

Л ю ц и ф е р

Ти з часом зрозумієш.

К а ї н

Відкрий же таємницю існування.

Л ю ц и ф е р

За мною йди.

К а ї н

Не можу, бо сестрі

Я обіцяв...

Л ю ц и ф е р

Що обіцяв?

К а ї н

Зібрати

Плоди найперші.

Л ю ц и ф е р

Нащо?

К а ї н

Принести

Їх на алтар для жертви.

Л ю ц и ф е р

Ти ж казав,

Що досі перед богом не схилявся?

К а ї н

Та Авель умолив мене. Бо жертву

Приносить він – не я. Та ще і Ада...

Л ю ц и ф е р

Збентежений ти чим?

К а ї н

Моя сестра,

З якою мене мати народила

В один і той же день, вона слізьми

Примусила мене пообіцяти
Зробити це. Я все зроблю для Ади,
Вклонюсь кому завгодно, щоб її
Не бачити в сльозах.

Л ю ц и ф е р
Тоді іди
За мною.
К а ї н
Добре.

А д а
(входячи)
Каїне, мій брате!
Я за тобою: полудень надворі –
Час відпочинку й радості, — і нам
Тебе не вистачає. Ти сьогодні
Не працював, та я зробила все;
Плоди дозрілі я уже зібрала.
Ходім.
К а ї н
Чи ти не бачиш?

А д а
Бачу – ангел.
Ми бачимо їх часто. Він із нами
Дозвілля час в розмовах проведе?

К а ї н
Не схожий він на ангелів, що звикли
Ми бачити.
А д а
То є, можливо, й інші?
Але йому також ми будем раді,
Бо ангели не нехтують людьми.

К а ї н
(Люциферу)
Чи йдеш?
Л ю ц и ф е р
Я запитав тебе, чи будеш

Тепер моїм?
К а ї н
Я мушу йти за ним.

А д а
І нас покинуть?
К а ї н
Так.
А д а
І навіть Аду?
К а ї н
Кохана Адо!
А д а
То дозволь мені
Іти з тобою!

Л ю ц и ф е р
Ні, вона не піде.

А д а
Хто ти, що так жорстоко розлучаєш
Людські серця?

К а ї н
Він бог.
А д а
А хто про це
Тобі сказав?
К а ї н
Говорить він, як бог.
А д а
Так говорив і змії брехливий.

Л ю ц и ф е р
Адо,
Змії не брехав; те дерево пізнання
Дало ж знання?

А д а
Дало. На горе нам!
Л ю ц и ф е р

Та горе це – знання, пізнання, отже,
Змій не брехав; він істину сказав,
А істина і є, по суті, благо.

А д а

Ні, істина несе нам тільки біди:
Вигнання із притулку, труд тяжкий,
Душевний гніт і повсякденний страх,
Жаль за минулим і надії марні
На те, що не повернеться. Не йди,
Мій Каїне, за духом цим! Змирись
Із долею, як ми усі змирились,
Люби мене, як я тебе люблю.

Л ю ц и ф е р

Сильніш за батька й матір?

А д а

О, сильніше!
Але хіба це також смертний гріх?

Л ю ц и ф е р

Не гріх іще, та буде ним пізніше
Для вашого потомства.

А д а

Як! Невже
Моя дочка любити не повинна
Еноха, брата рідного?

Л ю ц и ф е р

Та все ж
Не так, як Ада – Каїна.

А д а

О боже!
Невже вони не будуть ні любити,
Ані життя давати тим створінням,
Що виникли б із їхнього кохання,
Щоб знову одне одного любить?
Хіба не я одна їх годувала?

Хіба не народився батько їх
Від однієї матері зі мною?
Хіба своєю ніжністю й любов'ю
Не множимо ми тих, що будуть ніжно
Любити так, як любимо ми їх,
Як я тебе люблю? Ні, не ходи,
Мій брате, вслід за духом: він чужий.

Л ю ц и ф е р
Але ж я не казав тобі, що ваше
Кохання – гріх: воно злочинним буде
В очах людей, що прийдуть після вас.

А д а
Виходить, що порядність і порок
Залежать лиш від погляду? Тоді
Ми всі – раби...

Л ю ц и ф е р
Рабами навіть духи
Були б, якби погодились бренчати
На арфах, вихваляючи Єгову,
Тому що він, Єгова, всемогутній
І викликає не любов, а жах.

А д а
Хто всемогутній, той і всеблагий.

Л ю ц и ф е р
А чи таким він був колись в раю?

А д а
О, враже невідомий! Не бентеж
Красою незвичайною; ти кращий
Ніж демон-змій, хоча також брехун.

Л ю ц и ф е р
Правдивий я. Ти в матері спитай,
Чи змій збрехав?

А д а

Твоє падіння, мати,
Страшнішим стало для твоїх дітей,
Аніж для тебе; ти хоч власну юність
В Едемі провела у нескінченних
Розвагах із блаженними; а нас,
Що не пізнали раю, обступають
Лиш вороги, що вислови творця
Присвоїли собі і спокушають
Бентежні наші душі невтолимим
Бажанням знань, як спокусив колись
Тебе підступний змії між безтурботних,
Невинних, юних радощів твоїх!
Безсмертному, що став переді мною,
Ані відповісти, ані проклясти
Не можу я; з солодкою боязню
Милуюсь ним – втекти не маю сил:
В його очах принада таємнича,
І я не можу погляд відвести
Від цих очей; у грудях б'ється серце,
Боюсь, та він притягує мене
Все ближче й ближче... Каїне, врятуй!

К а ї н
Не бійся, мила Адо: він не демон.

А д а
Але й не бог, не ангел божий: я
І херувимів знаю, й серафимів;
На них не схожий він.

К а ї н
Є й вищі духи:
Архангели.
Л ю ц и ф е р
Іще є вищі.

А д а
Є,
Та не блаженні.

Л ю ц и ф е р

Що ж? Якщо блаженство
Для вас тотожне рабству – не блаженні.

А д а
Мені казали: серафими – ніжні,
А херувими – мудрі. Духу мудрий!
Ти – херувим, любов тобі чужа.

Л ю ц и ф е р
Коли кохання гине від знання –
Ким має бути той, кого розлюбиш?
Всезнаючим і мудрим херувимам
Любов чужа; тож, певне, серафими
Лише із необізнаності люблять.
Знання й любов – то речі несумісні,
Це бачимо на прикладі Адама.
Доводиться постійно обирати:
Знання або любов? Адам обрав.
Тепер шанує бога лиш зі страху.

А д а
О Каїне! Ти обери любов.

К а ї н
Я народився, сестро, із любов'ю
До тебе. Та у світі більш нічого
Я не люблю, напевне.

А д а
А батьків?
К а ї н
Ні, не люблю. Вони ж нас не любили,
Зірвавши заборонені плоди,
Що раю нас позбавило навіки.

А д а
Тоді ми ще на світ не народились,
Але якщо б народжені були,
Хіба ми не повинні їх любити,
Як любимо своїх малих дітей?

К а ї н

Мої невинні крихітки! Якби
Я певний був у їх щасливій долі,
Я міг би майже вибачить... Та це
Не вибачать Адамові ніколи!
Ніколи не вшанують чоловіка,
Що сім'я зла посіяв одночасно
Із сім'ям роду людського колись.
У гріх він впав, але йому замало
Було своїх страждань і він зачав
Мене, тебе, всіх нас – небагатьох –
І весь безмірний, нескінченний ряд
Нових людей, що мають народитись
Для гірших мук, для кого стати батьком
Повинен я! Твоя любов і юність,
Моя любов і радість, мить блаженства,
Усе, що я люблю в тобі і дітях –
Усе веде шляхом гріха й скорботи,
Лиш зрідка нам даруючи відраду,
І нас, і їх до смерті. Обдурило
Нас дерево пізнання: гріх відбувся,
Та що ми знаєм про життя і смерть?
Ми знаємо одне: що ми нещасні.

А д а
Я не нещасна, Каїне, коли б
І ти щасливим був...

К а ї н
То будь одна
Щасливою; не потребую я
Того, що дух принижує в мені.

А д а
Одна не можу бути я щаслива;
Та з тими, що близькі мені, змогла би!
Думки про смерть мене ще не бентежать.
Вона незрозуміла і тому
Здається не страшною, хоч від інших
Я чую протилежне.

Л ю ц и ф е р

Так одна
Не можеш бути ти цілком щаслива?

А д а
Хто ж може бути добрим і щасливим
В самотності? Вона мені завжди
Здавалася гріхом, якщо надовго
Я розлучалась з рідними людьми.

Л ю ц и ф е р
Але ж самотній бог; невже і він
Не добрий, не щасливий?

А д а
Не самотній:
Є ангели і смертні – він щасливий,
Даруючи їм щастя; адже радість
У тому, щоб раділи всі навкруг.

Л ю ц и ф е р
А батько твій, що вигнаний із раю,
Щасливий він? А Каїн? Ти сама?
Душа твоя спокійна?

А д а
Ні, на жаль.
Та бачу: ти не ангел.

Л ю ц и ф е р
Ні, не ангел.
Але чому – спитай у всеблагого,
Всесильного творця: він таємницю
Найкраще знає, чом одні змирились,
А інші збунтувались – і даремно,
Як ангели нам кажуть. Тільки я
Цей спротив недоцільним не вважаю.
Хто мислить самотійно, той іде
До істини, що радує наш зір,
Немов зоря у сутінках світанку.

А д а

Вона прекрасна; я її люблю
За цю красу.
Л ю ц и ф е р
Боготвориш чи любиш?
А д а
Батьки лиш одного боготворять,
Незримого.
Л ю ц и ф е р
Незримо виявляє
Себе в прекрасних символах. Зоря
Є полководцем зоряної раті.

А д а
Мій батько й бога бачив.

Л ю ц и ф е р
Так. А ти?
А д а
Я бачила творця в його творіннях.

Л ю ц и ф е р
А у істоті?
А д а
В батькові хіба що,
Який подібний образу Єгови,
Чи в ангелах, що схожі із тобою.
Їх образ променистіший, ніж твій,
Хоч не такий він владний і прекрасний:
Неначе тихий полудень – вони,
А ти – то ніч, нічний ефір, де хмари,
Білючи, у синяві пливуть,
Де зорі вицятковують вогнями
Високий, таємничий небозвід.
Ці незчисленні, блимаючі ніжно,
До себе закликаючі зірки
Наповнюють слізьми уважні очі,
Як зараз ти. Здаєшся ти нещасним,
Та не роби нещасними і нас!
Я плачу через тебе.

Л ю ц и ф е р

О, ці сльози!
Якби ти знала, скільки їх на світі
Іще проллється!

А д а
Мною?
Л ю ц и ф е р
Усіма.
А д а
Ким саме?
Л ю ц и ф е р
Міриадами створінь,
Мільйонами мільйонів на землі,
Спустошеній, заселеній повторно,
І в пеклі, переповненому вами
Й нащадками.

А д а
О Каїне! Цей дух
Нас проклинає.

К а ї н
Він мене веде.

А д а
Веде – куди?
Л ю ц и ф е р
Туди, де він пробуде
Лише годину, та побачить те,
Що створювалось безліччю віків.

А д а
Чи це можливо?

Л ю ц и ф е р
А хіба творець
За шість коротких днів не зміг створити
Ваш світ з уламків іншого? Чому ж
Я, помічник у створенні його,
Не можу показати за годину
Те, що творець зробив чи зруйнував
За кілька діб?
К а ї н
Веди мене.

А д а

Він справді

Повернеться до мене за годину?

Л ю ц и ф е р

Ми часом не обмежені. Я вічність

Вмістити можу в мить, а мить єдину

Перетворить на вічність. Знай, що духи

Вимірюють тривалість існування

Не тим, чим ви. Але це – таємниця.

Іди за мною, Каїне.

А д а

Та він

Повернеться до мене?

Л ю ц и ф е р

Так, він перший,

За виключенням тільки одного,

Хто з тих країв повернеться на землю,

Щоб світ, іще порожній і безмовний,

Людьми з тобою разом заселить.

А д а

Де ти живеш?

Л ю ц и ф е р

У просторі. Де можу

Я існувати? Там, де існує бог.

Все в світі поділив я: вічність, час,

Життя, загибель, простір, землю, небо

І те, що ні земля, ні небо – світ,

Який вже заселили чи заселять

Ті, що жили, чи тільки будуть жити

І там, і тут. Я поділив із богом

Усе, чим володіє він. Мені

Покірне й те, що непідвладне богу.

Якби не був могутнім я, хіба

Я був би тут? Тут ангели витають.

А д а

Та ангели витали і в раю,
Де говорив лукавий змії.

Л ю ц и ф е р
Ти чуєш –
Тебе я кличу, Каїне? Якщо
Бажаєш знань, тоді іди за мною –
Втамуєш спрагу навіть без плодів
Із дерева пізнання, що навіки
Могли б тебе позбавити тих благ,
Які ще залишив тобі мій ворог.

К а ї н
Я вже іду.

Л ю ц и ф е р і К а ї н ідуть геть.

А д а
(услід їм)
О Каїне! Мій брате!

Дія друга

С ц е н а п е р ш а

Безодня простору.
Л ю ц и ф е р і К а ї н

К а ї н
Топчу повітря, боячись падіння,
Але чомусь не падаю.

Л ю ц и ф е р
Не бійся –
Повір мені, володарю безодні.

К а ї н
Хіба у духа вірити не гріх?

Л ю ц и ф е р
Життя – у вірі, в сумнівах – загибель,

Такий устав того, хто іменує
Дияволом між ангелів мене.
Вони ж оце ім'я переказали
Створінням тим, яким незрозуміле
Усе, що вище їхніх почуттів,
Які покірні богу і вважають
Добром чи злом, що їм накаже він.
Я зневажаю рабство. Ти побачиш
За обрієм обмеженого світу,
Де народився ти, нові світи.
І я не засуджу тебе на муки
За сумніви і острах. Буде день,
Коли людина, ідучи водою,
Закличе іншу: вір мені і йди –
І піде та по морю, як по суші.
Я віри, як умови для спасіння,
Не вимагаю. Тож лети зі мною,
Як рівний, над безоднею, — тобі
Відкрию я світів живий літопис
Тих, що були, що є, що тільки будуть.

К а ї н

Дияволе, поглянь скоріше: що це?
Невже земля?

Л ю ц и ф е р

Ти не впізнав землі?
Землі, з якої створений твій батько?

К а ї н

Невже той круг, синіючий в ефірі
Із меншим поруч, що такий подібний
До місяця, який вночі нам світить,
І є наш рай? А де ж у нього стіни?
І ті, що стережуть їх?

Л ю ц и ф е р

Покажи:
Де саме рай?

К а ї н

Це зовсім неможливо!

Чим далі ми з тобою летимо,
Тим круг землі все менший. Наче зірка,
Він світиться в пільмі сріблястим світлом
І зменшується просто на очах.
Ми летимо зі швидкістю проміння,
І круг землі губитись починає
Між незчисленних сяючих зірок.

Л ю ц и ф е р
А що би ти сказав, якби дізнався,
Що більші є світи, ніж світ земний,
Що є створіння вищі, ніж людина,
Що безліч їх, що всі повинні вмерти
І всі живуть в стражданнях?

К а ї н
Я пишався б,
Що розумом зумів це осягти.

Л ю ц и ф е р
Ну, а якщо твій дух в кайданах плоті
Знаходиться з народження, якщо
Він, гордий тим, що знає, хоче інших,
Нових і вищих знань, а сам тим часом
Не переможе грубих і мерзенних
Людських потреб, знаходячи відраду
У втіхах і солодких, і брудних,
Що врешті-решт ведуть лиш до появи
Нових нещасних душ, нещасних тіл,
З народження приречених до смерті?

К а ї н
Я знаю тільки те, що смерть жахлива,
Що смерть – то доля кожного із нас,
Як чув я це від матері, якій ми
Завдячуємо смертю і життям.
Якщо це так, то дай мені померти!
Не хочу стати батьком тих істот,
Яких чекають муки і загибель,
Не хочу я розплodжувати смерть
І в світі розповсюджувати злодійство.

Л ю ц и ф е р
Не можеш ти увесь померти: є
В тобі щось потаємне, що безсмертне.

К а ї н
Бог приховав це, вигнавши із раю
Та ще й затаврувавши знаком смерті
Моїх батьків. Нехай в мені загине
Все смертне, щоб лишилося в мені
Лиш ангельське.

Л ю ц и ф е р
Я ангельського чину:
Ти хочеш бути таким, як я?

К а ї н
А хто ти?
Я бачу тільки міць твою і світ,
Який мені відкрив ти, світ безмірний,
Що величчю пригнічує мене,
Та все ж таки не більший за бажання,
Які живуть в мені.

Л ю ц и ф е р
О, гордовино!
Як скромно ти з червою поділяєш
Печальну долю!
К а ї н
Ну, а ти, що ділиш
Обитель із безсмертними, хіба ти
Печальним не здаєшся?
Л ю ц и ф е р
Я печальний.
Отож скажи: безсмертним хочеш бути?

К а ї н
Я ним повинен бути - ти казав.
Цього я ще не знав, але якщо
Повинно бути так, дозволь мені,
На щастя чи на горе, передчасно
Пізнати своє безсмертя.

Л ю ц и ф е р
Ти пізнав.
К а ї н
Коли і як?
Л ю ц и ф е р
Страждаючи.

К а ї н
Страждання
Повинні бути вічними?

Л ю ц и ф е р
Про це
Дізнаються нащадки. Та поглянь:
Яка у всьому велич!

К а ї н
О прекрасний
І невимовно дивний світе! Ви,
Нелічені, зростаючі без міри
Громади зір! Скажіть: що ви насправді
Являєте собою? Що являє
Собою ця повітряна пустеля,
Де весело кружляєте ви, наче
Опале листя у річках Едему?
Чи визначено шлях ваш? Чи у даль,
Що душу нескінченністю лякає,
Прямуєте ви радісно і вільно?
Творці! Творці! Чи я не знаю - хто!
Які предивні і які прекрасні
Творіння ваші! Хай умру, як атом, —
Можливо, він вмирає, — тільки велич
Я вашу осягну! Думки мої
Вас гідні, хоч не гідний прах мій смертний.
Тож дай мені померти, чи мені,
Дияволе, ти покажи їх зблизька.

Л ю ц и ф е р
Хіба вони до тебе не близькі?
Поглянь на землю.
К а ї н

Де вона? Довкола
Лиш безліч зір.
Л ю ц и ф е р
Поглянь сюди.
К а ї н
Не бачу.
Л ю ц и ф е р
Та придивись: вона ще мерехтить.

К а ї н
Он там?
Л ю ц и ф е р
Звичайно, там.

К а ї н
Чи це можливо?
Я бачив уночі в гаях, на луках
Маленьких світлячків: вони світились
Сильніш, ніж світ, що всіх їх породив.

Л ю ц и ф е р
Ти бачив і світи, і світляків, —
І ті, і інші світяться, — що ж скажеш
Мені про них?
К а ї н
Скажу, що і світи,
І світляки по-своєму прекрасні,
І що нічний політ малої мушки
І рівний біг небесного світила
Однаково керовані...

Л ю ц и ф е р
Ким саме?
К а ї н
Відкрий мені.
Л ю ц и ф е р
Наважишся поглянуть?
К а ї н
Як можу знати я, на що наважусь?
З тобою не побачив я нічого,
Чого б злякався й більшого не прагнув.

Л ю ц и ф е р
Про що б хотів найбільше ти дізнатись –
Про смертне чи безсмертне?

К а ї н
Що є речі?
Л ю ц и ф е р
До деякої міри те і інше.
Та що тобі до серця?

К а ї н
Те, що бачу.
Л ю ц и ф е р
А що б повніш наситило його?

К а ї н
Знання того, чого не мушу знати –
Про таємницю смерті.

Л ю ц и ф е р
Ну, тоді
Я покажу віджилих і померлих,
Як показав безсмертних.

К а ї н
Покажи.
Л ю ц и ф е р
Мерщій же далі на могутніх крилах!

К а ї н
О, як ми розтинаємо повітря!
Зірки з очей зникають! А земля!
Де ділась? Дай поглянути на землю.
Я син її.
Л ю ц и ф е р
Землі уже не видно.
Вона ж бо перед вічністю ще менша,
Ніж перед нею ти. Та все одно
Ти вернешся до неї: прах земний
Є тільки частка нашого безсмертя.

К а ї н

Куди нам шлях проліг?

Л ю ц и ф е р

Туди, де привид

Старих світів. Земля – лиш їх уламок.

К а ї н

Так світ старий?

Л ю ц и ф е р

Старіший за життя.

Ну, а життя за нас древніше й навіть

Древніше за того, хто вище нас.

Багато є такого, що ніколи

Не матиме кінця; а що вважалось

Не маючим початку, починалось

Так само низько, як і ти колись;

І гинуло величне, щоб змінитись

Таким нікчемним, що й сказати сором:

Бо в цьому світі вічні і незмінні

Лиш час і простір. Зміни тільки праху

Приносять смерть. Тобі не осягнути

Того, що вище праху; ти побачиш

Лиш те, що стало ним, бо сам ти – прах!

К а ї н

Та я наважусь глянути на все.

Л ю ц и ф е р

Тоді – вперед!

К а ї н

Як швидко гаснуть зорі!

Вони мені здавалися світами,

Коли ми наближалися до них.

Л ю ц и ф е р

Вони і є світи.

К а ї н

І є там рай?

Л ю ц и ф е р

Можливо, є.

К а ї н

А люди?

Л ю ц и ф е р

Є і люди,

Або істоти вищі їх.

К а ї н

І змії?

Л ю ц и ф е р

Раз люди є, чому не бути зміям?

Хіба повинні жити лиш ходячі?

К а ї н

Як швидко вслід за нами гаснуть зорі!

Куди ми летимо?

Л ю ц и ф е р

У світ примар,

Істот, що не жили ще, чи померли.

К а ї н

Усі зірки вже зникли, повний морок.

Л ю ц и ф е р

Але ж ти бачиш.

К а ї н

Сутінки жахливі!

Нема ні зір, ні місяця, ні сонця;

І все ж у повних сутінках я бачу

Якесь громаддя, чорне і похмуре,

Ніскілечки не схоже на зірки,

Що перед нами в просторі світились

Своїми ореолами й були,

Здавалося, наповнені життям.

На них виразно бачив я крізь сяйво

Гірські вершини, прожилки річок,

Долини і рівнини безбережні;

Навколо них повільно обертались

Маленькі диски й кільця вогняні;

А тут похмуро й страшно!

Л ю ц и ф е р

Ти ж бажав

Побачить смерть, побачити померлих?

К а ї н

Якщо вже гріх Адама нас прирік

До смерті неминучої, я хочу

Побачити завчасно те, що згодом

Чекає нас.

Л ю ц и ф е р

Дивись.

К а ї н

Та морок скрізь!

Л ю ц и ф е р

І вічний морок; зараз я відкрию

Його ворота.

К а ї н

Звідки покотилась

Клубками біла пара?

Л ю ц и ф е р

Увійди.

К а ї н

Чи повернусь?

Л ю ц и ф е р

Не сумнівайся в цьому.

Бо хто ж тоді наповнить царство смерті?

Ти і твій рід. Воно іще порожнє

У порівнянні з тим, що буде.

К а ї н

Хмари

Немов би розступились перед нами,

Змикаючись за спинами.

Л ю ц и ф е р

Заходь.

К а ї н

А ти?

Л ю ц и ф е р

І я. Без мене ти не зміг би

Ввійти у царство привидів. Заходь!

Зникають у хмарах.

С ц е н а д р у г а

Царство смерті.

Л ю ц и ф е р і К а ї н.

К а ї н

Які вони безмовні й неосяжні,

Світи похмурі! Так багато їх;

Заселені вони іще густіше,

Ніж ті величні, сяючі світила,

Що в просторі виблискують без ліку,

Яких я на землі вважав недавно

За незбагнених мешканців небес.

Та бачив, наближаючись до них,

Матерії зростання неосяжне,

Що швидше для життя на ній придатна,

Аніж сама жива. Як тут усе

Примарно, як усе довкола схоже

На згаслий день!

Л ю ц и ф е р

Тут царство смерті. Хочеш

Побачить смерть?

К а ї н

Відповісти не можу,

Не знаючи, що означає смерть.

Якщо ж повірить батькові... То страшно

Подумати! Будь проклятий, хто дав

Мені життя, що лиш веде до смерті!

Л ю ц и ф е р

Своїх батьків клянеш ти?

К а ї н

А хіба

Вони не прокляли мене, вкусивши

Від дерева пізнання?

Л ю ц и ф е р

Маєш сенс:

Прокляття поміж вами обопільне.

Але твій син, твій брат?

К а ї н

Вони повинні

Зі мною поділяти це прокляття,

Бо те, що від батьків дістав у спадок,

Те ж саме я заповідаю їм.

О, нескінченний і похмурий світе

Тіней мінливих, привидів-гігантів,

Чітких чи невиразних, та завжди

Печальних і величних, — що ти є?

Життя чи смерть?

Л ю ц и ф е р

І те, і інше разом.

К а ї н

А що є смерть?

Л ю ц и ф е р

Хіба вам не відкрито

Творцем, що смерть – то ще одне життя?

К а ї н

Лиш про одне від нього ми дізнались –

Що помремо.

Л ю ц и ф е р

Можливо, прийде день,

Коли він вам відкриє таємницю.

К а ї н

Щасливий день!

Л ю ц и ф е р

О, так! Бо таємниця

Відкриється для вас в нестерпних муках,
У вічних, нескінченних муках пекла,
Тому що і народжуєтесь ви
Лише для них, для цих безмірних мук.

К а ї н

Які величні тіні, що витають
Навколо мене! Зовсім не подібні
Ані на духів, котрих бачив я
На варті заповідного Едему,
Ані на смертних – на батьків чи брата,
На мене, на сестру чи на дітей.
Не схожі на людей, як і на духів,
Небаченою зовнішністю, дещо
Безсмертним поступаючись красою,
Вони за нас величніші й сильніші,
Їх вигляд незбагненно-гордовитий.
Не мають крил, як ангели, не мають
Людських облич ані тваринних тіл,
Нема нічого схожого на те,
Що бачив я раніше; сполучилась
У них краса найкращих, найсильніших
Земних істот, та так не схожі з нами,
Що я не знаю – чи були вони
Колись раніш істотами живими?

Л ю ц и ф е р

Колись були.

К а ї н

Були? А де?

Л ю ц и ф е р

Де ти

Живеш тепер. І володіли світом,
Який ви називаєте землею.

К а ї н

Та в цьому світі перший – батько мій.

Л ю ц и ф е р

Він перший з-поміж вас, а серед них
Не вартий він, щоб стати хоч останнім.

К а ї н

А хто вони?

Л ю ц и ф е р

Вони є тим, чим будуть

Всі смертні.

К а ї н

А були які?

Л ю ц и ф е р

Живі,

Розважливі, розумні – і у всьому

Настільки досконаліші за батька,

Наскільки перевершуєш нащадків

Ти, син, Адамів первісток.

К а ї н

На жаль!

І всі вони загинули, всі зникли?

Л ю ц и ф е р

Так, зникли. Тільки з власної землі,

Як неодмінно зникнеш ти з своєї.

К а ї н

Та ж ти казав – раніше їх землею

Була моя?

Л ю ц и ф е р

Була.

К а ї н

Але змінилась?

Моя земля була б для них занадто

Нікчемною.

Л ю ц и ф е р

За них вона була

Прекрасніша.

К а ї н

Чому ж так занепала?

Л ю ц и ф е р

Спитай Його.

К а ї н

Та як Він це зробив?

Л ю ц и ф е р

Безжалісним і повним руйнуванням,

Що світ перетворило на хаос,

З якого народився світ новий.

Буває це за часом досить рідко;

Для вічності ж, пізнай, подібні речі

Цілком звичайні. Отже, споглядай

Минувшину.

К а ї н

Минувшина жахлива!

Л ю ц и ф е р

Та істинна. Дивись на ці привиддя:

Вони колись і дихали, й жили,

Як ти тепер.

К а ї н

Невже колись я буду

До них подібним?

Л ю ц и ф е р

Відповідь на це

Нехай дає творець. Я показав

Чим стали попередники людини;

А чим були, відчути можеш сам

У міру дріб'язкових почуттів,

Свого земного розуму і сили.

Тепер між вами спільне - це Життя,

А згодом буде - Смерть. Ознаки інші

Годяться і рептиліям, що в мулі

Жили на ледь сформованій планеті,

Відверто раді власній сліпоті -

Рай Неуцтва, позбавлений пізнання.

Дивись на попередників, а хочеш -

Вертайсь на землю до своєї праці:

Тебе я неушкодженим доправлю.

К а ї н

Я залишусь.

Л ю ц и ф е р

Надовго?

К а ї н

Назавжди.

Сюди я знов раніше чи пізніше
Повинен повернутися; то краще
Лишитись тут. Я стомлений усім,
Що показав мені ти. Тож дозволь
Жить між примар.

Л ю ц и ф е р

Повір, це неможливо:

Світ привидів – то дійсність, ти ж його
Зі мною споглядаєш як видіння.
Щоб втрапити до нього, ти повинен
Ввійти сюди вже крізь ворота смерті,
Як входять всі.

К а ї н

А крізь які ворота

Ввійшли ми?

Л ю ц и ф е р

Крізь мої. Та ти на землю
Повинен повернутись. В царстві мертвих
Ти дихаєш лиш мною. І не мрій
У ньому залишитись передчасно.

К а ї н

А ось вони, — скажи, вони не можуть
На землю повернутись?

Л ю ц и ф е р

Їх земля

Вже втрачена навіки, бо стихії
Змінили невпізнанно їй обличчя.
Не знайдеться і атома, напевне,
На всій землі, знайомого для них.
А в їх часи який був невимовно
Прекрасний світ!

К а ї н

Він і тепер прекрасний.

Я не з землею, хоч на ній працюю,
Постійно ворогую, а лиш з тим,
Що працею повинен добувати
Її плоди; що, прагнучи пізнання,
Нічого не пізнав я на землі;
Що там постійно викликають трепет
Життя і смерть.

Л ю ц и ф е р

Чим став твій світ, ти бачиш,
Та чим він був – не можеш досягнути.

К а ї н

А хто, скажи, ці велетні, що схожі
На мешканців лісів земних, та тільки
У десять раз величніші й страшніші
За них, багато вищі райських стін, —
Ці привиди, чиї палають очі,
Немов мечі в десницях херувимів,
Що стережуть Едемський сад? У них
Стирчать, немов обчухрані дерева,
Гігантські ікла.

Л ю ц и ф е р

Це, вважай, те саме,
Що мамонти земні. Такі істоти
Мільйонами лежать в землі.

К а ї н

І більше

Таких нема?

Л ю ц и ф е р

Немає вже; якби

Вам, людові слабкому, довелося
Тепер вступити з ними в боротьбу,
То марним би зробилося прокляття,
Тяжіюче над вами: так би швидко
Загинули ви всі.

К а ї н

Але навіщо

Потрібна боротьба?

Л ю ц и ф е р

Хіба забув

Слова того, хто вигнав вас із раю?

"Постійна боротьба з усім живим,

Хвороби, смерть, скорбота й вічна мука" —

Ціна плодів із дерева пізнання.

К а ї н

А звірі? Чим же звірі завинили?

Л ю ц и ф е р

Ваш бог сказав, що їх створив для смертних,

А смертних – для творця. Чи, може, ви

Хотіли би, щоб доля їх була

За вашу щасливіша? Гріх Адама

Занапастив усіх.

К а ї н

Нещасні! Їм

Судилося, як і синам Адама,

За гріх чужий страждати, за плоди,

Що не дали знання, дали лиш смерть.

Брехливий плід! Нічого ми не знаєм.

Він мав – нехай жахливою ціною –

Відкрити нам нечувані знання,

А що насправді знаємо ми нині?

Л ю ц и ф е р

Можливо, смерть дарує вам пізнання,

Бо тільки смерть для смертних безперечна

І вас до безперечного приводить.

Не згоден я з тобою: не брехливим,

А смертоносним виявився плід.

К а ї н

Світи незрозумілі і похмурі!

Л ю ц и ф е р

Ти почекай: твій час ще не прийшов.
Матерія не може досконало
Духовне осягнути. Все ж і ти
Побачив щось нове.

К а ї н
Але й раніше
Я знав про смерть.

Л ю ц и ф е р
А що за нею буде?
К а ї н
Не знаю й зараз.

Л ю ц и ф е р
Ти пізнав, що є
Багато форм і станів, крім твого.
А вранці ти не знав цього.

К а ї н
Та все
Мені незрозуміле.

Л ю ц и ф е р
Буде день,
Коли усе для тебе проясниться.

К а ї н
А цей безмірний, нескінченний простір
Мінливої, сліпучої блакиті,
Який я порівняв би із водою,
З рікою, що, виходячи з Едему,
Повз житла наші тихо протікає,
Коли б не ця безмірність, нескінченність,
Не цей небесний колір, — що то є?

Л ю ц и ф е р
І на землі блакиті цій безмірній
Слабку подобу можна відшукати:
То привид океану. Пройде час,
І береги земного океану

Заселяться нащадками твоїми.

К а ї н

Це ніби інший світ; текуче сонце,
А не вода. Але й у цьому блиску
Я розрізнив пірнаючих чудовиськ:

Це що таке?

Л ю ц и ф е р

Мара левіафанів.

К а ї н

А цей гривастий, надто-довгий змій,
Що страхітливу голову з безодні
Підніс багато вище, ніж найвищий
Едемський кедр, — цей змій, що зміг би, певне,
Обвитися навкруг небесних тіл, —
Чи схожий він на змія, що в Едемі,
Обвивши стовбур, ніжився колись?

Л ю ц и ф е р

Яким був звабник – Єві краще знати.

К а ї н

Занадто цей страшний. Її спокусник
Мав кращим бути.

Л ю ц и ф е р

А ти його не бачив?

К а ї н

Багато бачив гадів, та того,
Що Єву спокусив, не довелося.

Л ю ц и ф е р

І батько твій його не бачив?

К а ї н

Ні;

Таж батько був спокушений не змієм:
Змій спокусив лиш Єву.

Л ю ц и ф е р

О, невинність!

Коли тебе або синів твоїх
Збентежить жінка чимось невідомим
Або незвичним, знай, що то спокусник
Стоїть перед тобою.

К а ї н
Запізніли
Твої поради: зміям більше нічим
Жінок цікавих зваблювать.

Л ю ц и ф е р
Та є
Таких речей багато в цьому світі,
Якими може жінка чоловіка
І чоловік дружину спокушать.
Про це вам треба добре пам'ятати.
Я вам, добра бажаючи, поради
Свої даю, даю собі на шкоду...
Хоча ніхто їх слухати не буде
І не почне дотримуватись їх.

К а ї н
Мені незрозуміло...

Л ю ц и ф е р
І на краще!
Твій світ і ти такі ще молоді!
Чому ж себе злочинним, чи нещасним
Вважаєш ти?

К а ї н
Злочинним не вважаю,
Але скорботи я зазнав достатньо.

Л ю ц и ф е р
О, первістку від першого із смертних!
В гріху й скорботі жити ти повинен;
Але які смішні твої нещастя
У порівнянні з тим, що ти зазнаєш!
А те, що ти зазнаєш, буде раєм
У порівнянні з тим, що доведеться
Зазнать синам... Та нам пора на землю.

К а ї н

Невже мене приводив ти сюди
Для того лиш, щоб все це показати?

Л ю ц и ф е р

Хіба ти не бажав пізнання?

К а ї н

Так,
Його бажав я, щоб воно служило
Дорогою до щастя.

Л ю ц и ф е р

О, якщо

Вважаєш ти, що щастя у пізнанні,
То ти уже щасливий.

К а ї н

Не дарма
Заборонив творець плоди зривати
Із дерева пізнання!

Л ю ц и ф е р

Краще б він

Плоди ті згубні зовсім не ростив.
Однак і необізнаність у злі
Від зла не захистить. Зло всюдишуще.

К а ї н

Не вірю в це, бо я душею прагну
Лише добра!

Л ю ц и ф е р

Та хто ж його не прагне?
І хто жадає зла? Ніхто й ніщо.

К а ї н

В світи далекі, дивні, незліченні,
Які ми нині бачили з тобою
Перш ніж ввійти сюди, у царство смерті,
Не вступить зло: такі вони прекрасні!

Л ю ц и ф е р

Ти бачив їх лиш здалеку.

К а ї н

Та віддаль

Могла лише применшить їх красу:

Краса їх зблизька, певне, невимовна.

Л ю ц и ф е р

Ти спробуй найпрекрасніше у світі

Розглянути впритул.

К а ї н

Я це робив:

Воно ще краще зблизька.

Л ю ц и ф е р

Це омана.

Що від краси далекої лишалось,

Коли до неї наближався ти?

Скажи, про кого зараз ти подумав?

К а ї н

Я думав про сестру мою. Всі зорі,

Уся краса нічного небозводу,

Весь пишний блиск рожевого світанку,

Уся чарівність присмерку, коли,

Слідкуючи за сонцем, що заходить,

Розчулено я проливаю сльози

І ніби й сам із сонцем потопаю

У пір'ї довгих надвечірніх хмар,

Пітьма лісів, і зелень їх, і співи

Пташок різноманітних, що звучать,

Зливаючись із співом херувимів,

За стінами вечірнього Едему,

Усе – ніщо перед красою Ади:

Відвожу очі від землі і неба,

Щоб тільки знову бачити її.

Л ю ц и ф е р

Краса ця тлінна. Перший цвіт творіння

Дістав початок в молодих обіймах

Земних батьків. Оманна ця краса.

К а ї н

Ти кажеш так, бо ти не брат їй.

Л ю ц и ф е р

Смертний!

Моє братерство з тими, хто бездітний.

К а ї н

Тоді ти нам не можеш співчувать.

Л ю ц и ф е р

Але чекай, якщо ти володієш

Такою дивовижною красою,

Чому ж нещасний ти?

К а ї н

Бо я не знаю -

Навіщо я існую? І чому

Нещасний ти і всі навкруг нещасні?

І навіть той, що нас створив такими,

Щасливим бути не може: бо творити,

Щоб руйнувать - печальний труд! Мій батько

Говорить, що творець наш всемогутній.

Чому ж тоді існує в світі зло?

Про це не раз питав я, і від нього

Почув, що зло є шляхом до добра.

Та дивне те добро, що виникає

Від ворога смертельного свого!

Я бачив якось: вжалила гадюка

Ягнятко бідолашне. На землі

Воно лежало, корчачись у піні.

А поруч мати бекала тривожно.

Тоді зірвав мій батько і поклав

Якусь траву на ранку; поступово

Ягня, таке безпомічне й безсиле,

Потроху поверталось до життя

І скоро вже безпечно припадало

До вимені зраділої вівці,

А та, вся трясучись, його лизала.

"Дивись, мій сину, — показав Адам,-

Дивись, як зло породжує добро".

Л ю ц и ф е р
І що ти відповів йому?

К а ї н
Нічого.
Промовчав я, — він батько мій, — та тільки
Тоді ж подумав: краще би ягняті
Не бути зовсім вжаленим змією,
Ніж до життя короткого вертатись
Ціною мук.

Л ю ц и ф е р
Та ти сказав мені,
Що із усіх істот, яких ти любиш,
Тобі найближча та, з якою разом
Ділив ти материнське молоко,
Та, що годує власними грудьми
Твоїх малих діток.

К а ї н
Авжеж, сказав:
Чим був би я без Ади?

Л ю ц и ф е р
Тим, чим я.
К а ї н
Тобі любов чужа.

Л ю ц и ф е р
А він, твій бог,
Що любить він?
К а ї н
Все суще, — каже батько.
Але, зізнаюсь, я цього не бачу.

Л ю ц и ф е р
Ось через це не можеш ти судити,
Чужа мені любов чи ні. Є дещо
Велике і загальне, у якому
Окреме мусить танути, як сніг.

К а ї н

Що значить це – як сніг?

Л ю ц и ф е р

Задовольнися

Невіданням того, що жде нащадків,

І просто насолоджуйся теплом

Під небом, що не бачило зими.

К а ї н

Чи ти любив істот, на тебе схожих?

Л ю ц и ф е р

А ти – хіба не любиш ти себе?

К а ї н

Та все ж не так, як ту, що примиряє

Мене з життям і що мені дорожча,

Ніж це життя, бо я її люблю.

Л ю ц и ф е р

Ти любиш, зачарований красою,

Як Єва райським яблуком колись;

Але краса змарніє – і любов,

Як всі бажання, видихнеться й згасне.

К а ї н

Від чого може збліднути краса?

Л ю ц и ф е р

Від часу перш за все.

К а ї н

Та дні минають,

А Єва і Адам іще прекрасні,-

Не так, як серафими чи сестра,

Та все ж прекрасні.

Л ю ц и ф е р

Невблаганний час

Їх змінить невідомо.

К а ї н

Дуже прикро;

Та все ж таки не можу уявити,

Що розлюблю колись свою сестру.

Якщо її краса змарніє, зблідне,

Творець всього прекрасного, здається,

Свій кращий витвір втративши, повинен

При цьому втратить більше, ніж я.

Л ю ц и ф е р

Ти втратиш все, бо любиш те, що гине.

К а ї н

Зате, на жаль, нічого ти не любиш.

Л ю ц и ф е р

А брат – ти любиш брата?

К а ї н

Чом би й ні?

Л ю ц и ф е р

Його і бог, і батько дуже люблять!

К а ї н

Люблю і я.

Л ю ц и ф е р

Похвально і покірно.

К а ї н

Покірно?!

Л ю ц и ф е р

Так, бо первістком у Єви

Був ти, а він – улюбленець її.

К а ї н

Змій першим був улюбленцем, він – другим.

Л ю ц и ф е р

І в батька він любимчик?

К а ї н

Ну то й що?
Неначе я любити не повинен
Його за те, що милий він усім!

Л ю ц и ф е р
Ось і Єгова, лагідний володар
І щедрий наш засновник райських кущ,
До Авеля всміхається привітно.

К а ї н
Не бачив я Єгови і не знаю,
Чи справді він всміхається колись.

Л ю ц и ф е р
Так ангелів його ти бачиш.

К а ї н
Зрідка.
Л ю ц и ф е р
І все ж таки повинен був помітити,
Що Авель їм миліший, бо від нього
Приймаються всі жертви.

К а ї н
І нехай!
Навіщо говорить про це зі мною?

Л ю ц и ф е р
Тому, що ти про це багато думав.

К а ї н
Можливо, й думав, — та для чого ти
Нагадуєш...

У хвилюванні зупиняється.
Дияволе! З тобою
Ми у твоєму світі, тож про мій
Не говори зі мною. Так багато
Чудесного мені ти показав:
Могутніх попередників людини,
Що попирали землю, від якої

Зостався лиш уламок; безліч зір,
Серед яких ледь блимає нікчемний
Наш світ у нескінченності світів;
Ти показав мені зловісні тіні
Того буття, чиє ім'я жахливе
Приніс нам батько. Це імення – Смерть.
Ти показав багато, та не все.
Дозволь мені оглянути притулок
Єгови, а не можеш – то хоч свій.
Де живете ви?

Л ю ц и ф е р
В просторі, усюди.
К а ї н
Але ж повинен бути у Єгови,
Як і у тебе, певний край чи дім?
Він є у всіх. Земля дісталась людям,
В світах далеких мешканці свої.
У всіх живих істот своя стихія.
Ти показав, що навіть бездиханним
Притулок є. А значить, — є і богу,
Є і тобі. Ви разом живете?

Л ю ц и ф е р
Живем окремо, разом лиш царюєм.

К а ї н
О, краще б хтось один із вас лишився!
Тоді б, можливо, встановилась згода
Стихій, що ворогують між собою!
І що штовхнуло вас до ворожнечі –
Вас, мудрих, нескінченних? Ви ж – брати
По сутності, по славі, по еству!

Л ю ц и ф е р
А ви брати із Авелем?

К а ї н
Брати.
Братами і залишимось. Та навіть,
Якби братами не були, хіба

Ви з нами схожі? Чи могли б вступити
Безсмертний з незкінченим в боротьбу,
Що світ веде до лиха? І за що?

Л ю ц и ф е р
За владу.
К а ї н
Лиш за владу? Таж казав ти,
Що він і ти безсмертні.
Л ю ц и ф е р
Так, безсмертні.
К а ї н
А голубого простору безодня
І справді нескінченна?

Л ю ц и ф е р
Нескінченна.
К а ї н
Ну, то й царюйте в ній без ворожнечі.
Навіщо сперечатись? Чи не досить?
Чи тісно вам?

Л ю ц и ф е р
Ми в ній царюєм разом.

К а ї н
Та творить зло лише один із вас.

Л ю ц и ф е р
Хто саме?
К а ї н
Ти. Хіба б не міг ти також
Творить добро? Ти можеш, та не хочеш.

Л ю ц и ф е р
Хай творить він. Ви - не мої створіння,
Він вас створив.
К а ї н
То і лиши йому
Його дітей. І покажи тим часом
Свій чи його притулок.

Л ю ц и ф е р
Я би міг
Відкрити їх обидва. Та настане
Великий час, коли один із них
Відкриється тобі уже навіки.

К а ї н
Та не тепер?

Л ю ц и ф е р
Твій розум неспроможний
Найменше осягнути – навіть те,
Що бачив. Ти ще прагнеш таємниці!
Дізнатися про сутність Двох Основ!
Побачити їх потаємні трони!
О праху, угамуй свою зухвалість:
Побачить хоч один із них – є смерть.
К а ї н
Нехай помру – та тільки б їх побачить!

Л ю ц и ф е р
Ось мова сина тої, що зірвала
Те яблуко! Але повинен ти
Лиш вмерти, а не бачить їх. Той зір
Для іншого становища.

К а ї н
Для смерті?

Л ю ц и ф е р
Ні, смерть – лиш вступ.

К а ї н
Так значить, смерть приводить
До чогось зрозумілого? Тоді
Її боюся менше я.

Л ю ц и ф е р
І, отже,
Тобі пора на землю повернутись,
Де маєш ти примножить рід Адама,

Любити, їсти, пити, працювати,
Сміятися і плакати, тремтіти
За цим дурним життям – і, врешті, вмерти.

К а ї н

Тоді навіщо споглядав я речі,
Що ти мені відкрив?

Л ю ц и ф е р

Бажав ти знань;
А все, що я відкрив тобі, говорить:
Пізнай себе.

К а ї н

Шкода! Я зрозумів,
Що я – ніщо.

Л ю ц и ф е р

І це незаперечний,
Хоч і печальний, підсумок шукань.
Тож передай свій досвід власним дітям –
Це їх врятує від подібних мук.

К а ї н

Зарозумілий дух! Ти маєш владу,
Але й у тебе є владика.

Л ю ц и ф е р

Ні!

Клянуся небом, де лиш Він царює!
Безднею клянусь тобі й життями
Істот, що лиш мені підвладні – ні!
Він переможець мій, — та не владика,
Його шанують всі, але не я.
Я з ним у боротьбі, як і раніше,
На небесах. І не стомлюся вічно
Боротись з ним! На шальках терезів
За світом світ, світило за світилом,
За всесвітом новий, далекий всесвіт
Повинні колихатися, аж поки
Нещадна не скінчиться боротьба,
Аж поки не загине супротивник,
А може, я. Але хіба це буде?

Як загасити нашу ворожнечу
Або безсмертя наше припинить?
Він переміг, і той, кого він скинув,
Зоветься злом. Чи кращий переможець?
Коли б мені дісталась перемога,
Злом був би він. Ось вам, що нещодавно
Прийшли у світ, таким ще юним смертним,
Які він подарунки дарував?

К а ї н
Гіркі і нечисленні.

Л ю ц и ф е р
Повернись же
На землю, де скуштуєш ти і решту
Його небесних милостей. Творець
Добра і зла їх не створив такими,
Усе умовне: і добро, і зло.
Якщо добро дає він, — називайте
Його благим; якщо вас огорнуло,
Як хмара, зло, то відшукайте справжнє,
Не вигадане вами, джерело;
Не звалюйте усе на злого духа.
Один дарунок добрий дарувало
Вам дерево пізнання – людський розум:
Тож хай він не боїться грізних слів
Тирана, що примушує вас вірити
Наперекір думкам і почуттям.
Терпи і думай – створюй у собі
Світ внутрішній, щоб зовнішній не бачить:
Зламай в собі своє земне єство
І прилучись до цінностей духовних!

Зникають.
Дія третя

С ц е н а п е р ш а

Місцевість поблизу Едему.
К а ї н і А д а

А д а
Іди тихіше, Каїне.

К а ї н
Та добре,
Але чому?
А д а
Он там під кипарисом
На листі спить наш хлопчик.

К а ї н
Кипарис!
Похмурий він; навіщо ти поклала
Під ним дитя? Він виглядає так,
Мов журиться за тим, що покриває.

А д а
Та він тінистий, добре захищає
Від спеки тих, що сплять.

К а ї н
Останнім сном
І вічним. Та ходімо до Еноха.

Підходять до дитини.

Який він гарний! Як палають щічки!
Рум'янець не поступиться трояндам,
Розкиданим довкола.

А д а
Подивись,
Як гарно він відкрив свої вуста!
Ні, не цілуй; він виспався і скоро
Прокинеться, та жаль будити!

К а ї н
Добре,
Я стримаюсь, вгамую власне серце.
Він спить і посміхається! Спи мирно
І посміхайся, юний спадкоємцю

Землі такої ж юної, як ти!
Спи безтурботно! Ти ще проживаєш
Години й дні невинності і щастя.
Не рвав ти забороненого плоду,
Іще не знаєш сорому. Пізніше
Настане час розплати за гріхи,
Яких ні ти не скоїв, ані я.
Тож спи спокійно! Щічки зашарілись;
З-під довгих вій, і темних, і тремтячих,
Мов темний і тремтячий кипарис,
Просвічує небесною блакиттю
Його дрімотна посмішка... Він спить
І снить – про що? Про рай!.. Хоч в сні побач
Його, мій сину! Він для нас – лиш мрія:
Ніколи і нікому вже із смертних
В його садах завітчаних не бути!

А д а
Не ремствуй і даремно не тужи,
Мій Каїне, над сином за Едемом!
Його вже не повернеш. Та невже
Нам іншого створити неможливо?

К а ї н
Де?
А д а
Де завгодно: раз зі мною ти –
То я щаслива буду і без раю.
Чи я не маю діток, чоловіка,
Не маю батька, брата і сестри?
Чи я не маю матері, якій ми
Обоє зобов'язані життям?

К а ї н
І смертю зобов'язані також.

А д а
О, Каїне! Той дух, з яким ходив ти,
Тебе іще сильніше засмутив.
Я думала, що дивні ті видіння,
Які пропонував він показати,

Світів, що ще живуть і вже померли,
Твій розум заспокоють, збагативши
Тебе пізнанням істини; та бачу,
Що дух приніс одне лиш зло. І все ж
Йому я вдячна й вибачить готова
За те, що ти з мандрівки повернувся
До нас так швидко.

К а ї н

Швидко?

А д а

Так, пройшло,

Відколи ми з тобою розлучились,

За сонцем десь приблизно дві години.

К а ї н

Я бачив зблизька сонце, споглядав

Світи, в яких колись воно світило,

Але ніколи не освітить більше,

І ті світи, що сонячного світла

Не бачили одвіку: і здавалось,

Що промайнули роки.

А д а

Лиш години.

К а ї н

Виходить, що вимірює свідомість

Плин часу тим, що бачить: сум чи радість,

Нікчемність чи величність; ось і я,

Розглядаючи витвори безсмертних,

Слідкуючи за згаслими зірками,

За вічним і величним, ніби й сам

Брав участь у величному; тепер

Я знову – прах і знову розумію,

Що я – ніщо: дух істину сказав.

А д а

Ні, дух сказав неправду. Сам Єгова

Про це не говорив нам.

К а ї н

Та створив
Нікчемними; він поманив нас раєм,
Безсмертям, та, створивши нас із праху,
У прах поверне – і за що?

А д а
Ти знаєш,
За гріх батьків.

К а ї н
А ми – хіба ми винні?
Вони грішили, хай вони й помруть.

А д а
Недобре ти сказав; такі думки,
Напевне, запозичив ти у духа.
А я готова вмерти – тільки б наші
Жили батьки.

К а ї н
Якби ж було можливо,
Щоб жертва вгамувала Ненаситність,
І цей малюк, що мирно спочиває,
І ті, які народяться від нього,
Вже не зазнали смерті і страждань.

А д а
Як знати, чи не буде рід Адама
В майбутньому врятовано колись
Жертовною спокутою?

К а ї н
Спокута!
Але у чому винні ми? Чому
Повинен я за гріх, який не скоїв,
Загинути або чекати жертви
За таємничий, безіменний гріх,
Що полягає у жадобі знань?

А д а
О, Каїне! Ти кажеш, що не грішний,

А сам грішиш: слова твої – блюзнірство.

К а ї н

Тоді залиш мене.

А д а

Ніде й ніколи,

Хоч би і сам творець тебе залишив!

К а ї н

А що це височіє?

А д а

Вівтарі,

Які позводив Авель. Він бажає

З тобою разом жертви принести.

К а ї н

Та хто йому сазав, що я погоджусь

З ним поділять корисливі молитви,

В яких не відшукать благоговіння,

А є лиш страх? Давать хабар Творцю?

А д а

Без сумніву, він робить добре.

К а ї н

Досить

І одного для цього вівтаря.

Мені нема що спалювать.

А д а

Та богу

Угодний кожен дар, якщо приносять

Йому дарунки вдячно і покірно:

Спали, приміром, квіти чи плоди...

К а ї н

Я працював: орав і сіяв хліб,

З прокляттям згідно умивався потом.

І маю бути покірним в боротьбі

За мій насущний хліб? І бути вдячним

За те, що мушу плазувати в праху,
Бо сам я прах і повернусь у прах?
Що я? Ніщо. І я за це повинен
Ханжою бути і робити вигляд,
Що дуже задоволений життям?
І каятись у батькових гріхах?
Та їх давно спокутували ми
Хоч би і тим, що вже перетерпіли,
І ще віки, наврочені прокляттям,
Покутувати буде рід людський.
Мій хлопчик спить так солодко й не знає,
Що носить зерна вічної скорботи
Для безлічі синів своїх! О, краще б
Схопити і розплющити об камінь
Його, ніж дати...

А д а
Каїне! Не смій!
Це ж наше – і твоє, й моє – дитя!

К а ї н
Не бійся! Я нізачо не стривожу
Його нічим, хіба що поцілунком.

А д а
Я вірю, та слова твої жахливі!

К а ї н
Я говорив, що краще зразу вмерти,
Ніж в муках жити і у спадок дітям
Лишити їх! Якщо тебе лякають
Такі слова, скажу інакше: краще б
Тим дітям не з'являтися на світ.

А д а
О, ні, не говори так! А блаженство
Буть матір'ю – їх пестити й любити?
Та син вже прокидається. Мій милий!

Підходить до дитини.

О, Каїне! Як повен він життя,
Здоров'я, сил, краси! Який він схожий
На мене – і на тебе, та тоді лиш,
Коли ти безтурботний і спокійний.
Тоді усі ми схожі, чи не правда?
Люби ж нас, — і люби себе самого
Заради нас, — для нас ти найдорожчий!
Дивися, він сміється, простягнув
До тебе руки, дивиться так ясно
Тобі у очі... Не кажи про муки!
Позаздрити могли б нам херувими:
Вони дітей на мають, бідолашні.
Благослови ж його!

К а ї н
Благословляю
Тебе, мій сину, хоч не певен зовсім,
Що може зняти змієве прокляття
Благословення смертного.

А д а
Аміль!
Благословення батькове сильніше
Усіх проклять плазуючої тварі.

К а ї н
Не впевнений у цьому. Та нехай
Його боронить це благословення!

А д а
Наш брат іде сюди.

К а ї н
Твій, Адо, брат.
А в е л ь
(входячи)
Господній мир з тобою, старший брате!

К а ї н
Мир і тобі!
А в е л ь

Сестра мені казала,
Що мандрував ти разом з вищим духом
За межами, звичайними для нас.
Він був із тих, з ким бачимось, говорим
І хто до батька нашого подібний?
К а ї н
Ні.
А в е л ь
То навіщо спілкуватись з ним?
Можливо, він є ворогом творця.

К а ї н
Він друг людей. А той, кого назвав ти
Творцем, він хто для нас?

А в е л ь
Назвав творцем!
Ти, Каїне, сьогодні дивний. Сестро,
Іди – ми будем спалювати жертви.

А д а
До зустрічі, мій Каїне! Цілуй
Своє мале дитя, — його невинність
І Авеля молитви хай повернуть
Тобі і мир, і віру!

Іде геть з дитиною.

А в е л ь
Де ти був?
К а ї н
Не знаю.
А в е л ь
Як? Тоді, можливо, знаєш,
Що бачив ти?
К а ї н
Усе: безсмертя, й смерть;
І нескінченність простору, і велич
Світів, які розкидані у ньому,
Давно померлих та іще живих;
І цілий вихор сяючих зірок,

Палючих сонць і місяців холодних.
Я слухав спів їх сфер навколо мене.
Як після цього з смертним говорить?
Залиш мене.

А в е л ь

Твоє пашить обличчя
І очі сяють незвичайним блиском,
Твої слова незрозумілі й дивні.
Що означає це?

К а ї н

Це означає...

Тобі не зрозуміть. Залиш мене!

А в е л ь

Не перш, ніж ми помолимося з тобою
І проведемо спалювання жертв.

К а ї н

Прошу тебе – зроби це, брате, сам.
Тебе Єгова любить.

А в е л ь

Я надіюсь,
Що любить нас обох.

К а ї н

Та більш тебе.
Мене це не засмучує: ти вартий,
Щоб господу служити, — то й служи,
Але без мене.

А в е л ь

Каїне, я був би
Негідним сином і негідним братом,
Коли б не шанував тебе і батька;
Тому й прошу тебе головувати
При вівтарі, як старшого.

К а ї н

Та я
Не домагався першості ніколи.

А в е л ь

То не відмов мені хоча б сьогодні.
Я бачу, що душа твоя страждає
В затьмаренні якомусь, і молитва,
Можливо, заспокоїла б тебе.

К а ї н
Ні, Авелю. Ніщо не може дати
Мені душевний спокій і ніколи
Його не знав я. Краще я піду,
Аніж тобі я буду заважати
У здійсненні високої мети.

А в е л ь
Ні, ми повинні йти до неї разом.
Тебе благаю, брате!

К а ї н
Добре, згоден.
Що мушу я робити?

А в е л ь
Обирай
Один із вівтарів.

К а ї н
Яка різниця?
Вони обидва з дерна і каміння.

А в е л ь
І все ж потрібно вибрати.

К а ї н
Я вибрав.
А в е л ь
Оцей? Він вищий, як і має бути
Для старшого між нами. А тепер
Ти приготуй жертовні подарунки.

К а ї н
А де твої?
А в е л ь

Ось первістки від стад:
Їх, як пастух, я принесу у жертву.

К а ї н
Я землеробець, я не маю стад
І мушу принести у жертву богу
Те, чим за труд віддячує земля.

Розводять вогонь на вівтарях.

А в е л ь
Ти, брате, маєш висловити першим
Хвалу творцю і жертви принести.

К а ї н
Ні, ти почни, — невмілий я в молитвах
І в жертвах; я робитиму, як ти.

А в е л ь
(стаючи навколішки)
О, боже! Ти, хто в нас вдихнув життя,
Хто нас благословив і не дозволив
Загинуть дітям грішників, які
Загинули б навіки, безперечно,
Якби твоє незмінне правосуддя
Не зм'якшувалось благоддю твоєю
До їх неправд великих! Боже вічний,
Творець життя, і світла, і добра,
Єдиний вождь, що всіх веде до блага
Своєю всемогутньою рукою
І благоддю безмірною! Прийми
Від першого на світі пастуха
Оцих безгрішних первістків від стад,
Дарунок недостойний і нікчемний,
Як все нікчемне в світі поруч тебе,
Але який приноситься сумирно,
Як скромний вияв вдячності того,
Хто на очах небес твоїх пресвітлих
Складає жертву цю і повергає
Себе у прах, з якого він постав,
І воздає хвалу тобі – навіки!

К а ї н

(не схиляючи колін)

О ти, незнаний мною! Ти, всесильний
І всеблагий – для тих, хто забуває
Зло справ твоїх! Єгова на землі!
Бог в небесах, — можливо, ти й інакші
Імення маєш, — бо несповідимі
Твої шляхи й властивості! Якщо
Моліннями потрібно ублажати
Тебе, то ти прийми їх! Як і жертви,
Якщо потрібні жертви, щоб пом'якшить
Твій дух: ось дві істоти їх поклали
На вівтарі. Якщо ти любиш кров,
То ось вівтар паруючий, залитий,
Тобі в догоду, кров'ю жертв, що тліють
В кривавому серпанку; а якщо
Плоди землі, що викохані сонцем,
І мій вівтар безкровний не обійдеш
Ти милістю своєю, то поглянь
На нього теж. Той, хто його прикрасив,
Є тільки те, що сам же ти й створив,
І не шукає благ, які даються
За жертви і молитви. Можеш вбити
Його, якщо поганий він для тебе, —
Ти владний над беззахистним! Або,
Якщо він добрий, ти його помилуй.
Роби, що хочеш, все в твоїх руках:
Ти навіть зло назвати можеш благом,
А благо – злом. Хто буде суперечить?
Хто може засудити всемогутність?
Ти – бог, а я – лиш раб твоїх велінь!

Вогонь на жертovníку Авеля розростається
в стовп сліпучого полум'я і піднімається до
неба; в той же час вихор перекидає жертovníк
Каїна і далеко розкидує по землі плоди.

А в е л ь

(стоячи навколішках)

Молися, брате! Не гніви Єгову:
Він по землі плоди твої розсіяв.

К а ї н

Земля дала, нехай земля і візьме,
Щоб до життя нового відродити.
Кривава жертва більше догодила:
Дивись, як небо жадібно ковтає
Вогонь і дим, що напоїв ти кров'ю.

А в е ль

Не думай про сприймання жертв моїх;
Молись і кращі жертви приготуй
Для спалювання, доки ще не пізно.

К а ї н

Я більше жертв приносити не буду
І не стерплю...

А в е ль

(встаючи з колін)

Що хочеш ти робити?

К а ї н

Додолу хочу скинути жертovníк,
Залитий кров'ю безневинних агнців,
Яких прирік ти, брате, на заклання, —
Учасника облесливих молінь.

А в е ль

Не додавай до слів своїх безбожних
Діянь безбожних! Не чіпай вівтар:
Освячений він іменем Єгови
І божою відрадою Його!

К а ї н

Його відрада – то вогонь і чад
На вівтарях, паруючих від крові;
То — бекання наляканих овець,
Що тужать за ягнятами своїми,
Які покірно вмерли під твоїм
Ножем благочестивим! Геть з дороги!
Ця кровожерність більше не повинна
Під сонцем бути і ганьбити світ!

А в е л ь

Одумайсь, брате! Силою не зможеш
Ти ним заволодіти: та якщо
Тобі потрібен він для жертв нових,
То ти його візьми.

К а ї н

Для жертв нових?!
Геть! Бо інакше жертвою цією...

А в е л ь

Що ти сказав?

К а ї н

Пустити! Пустити мене!
Твій бог до крові жадібний, — стривай же:
Вона іще проллється! Відійди!

А в е л ь

В ім'я господнє я тепер встаю
Між віттарем священним і тобою:
Він господа угодний.

К а ї н

Відійди,
Якщо життям ти дорожиш хоч трохи!
Я дерен цей розкидаю довкола,
Інакше...

А в е л ь

Бог дорожчий за життя.

К а ї н

(вважаючи Авеля голівешкою,
схопленою з жертовника).
То хай життя і прийме він у жертву!
Бог любить кров.

А в е л ь

(падаючи)
Що ти накоїв?

К а ї н

Брате!

А в е л ь

Прийми, господь, мою покірну душу
І не карай убивця: він не відав,
Що робить. Брате Каїне, дай руку -
Дай руку... і скажи нещасній Селлі...

К а ї н

(після хвилинного заціпеніння)
Рука!.. Вона червона, та чому?..

Повільно оглядається після довгого мовчання.

Де я? Один! Де Авель? Чи можливо,
Що Каїн - я? Устань, прокинься, брате!
Скажи, чому лежиш ти на землі?
Тепер не ніч... Чому такий блідий ти?
Що сталося з тобою? Ще сьогодні
Ти був здоровий. Брате, не жартуй, —
Прошу тебе. Удар мій був жахливий,
Але ж він не смертельний... І чому
Ти йшов йому назустріч? Я ударив,
Але ж я тільки вдарив! О, я знаю, —
Ти хочеш налякати мене! Зітхни,
Поворухнись, — хоч раз поворухнись!
Ось так... ось так... Ти дихай, брате, дихай!
О, боже мій!

А в е л ь

(ледве чути)
Хто тут благає бога?

К а ї н

Убивця твій.

А в е л ь

Хай бог йому пробачить.
Не забувай про Селлу, брате; в неї
Зоставсь лиш ти.

Вмирає.

К а ї н

А я не маю брата!..
Але чому він дивиться? Таж смерть

До сну подібна, що склепляє очі...
Чи він живий? Ось і вуста відкриті,
Мов дихають... Та подиху немає.
А серце - чи не б'ється серце?.. Ні!
То де я? Уві сні чи наяву?
Усе пливе перед очима... Що це?
Роса?

Торкається рукою чола, потім дивиться на неї.
Ні, не роса! То кров - кров брата!
І я її пролив! Тепер навіщо
Мені життя, коли його відняв я
У рідної, найближчої людини?
Та він не мертвий! Смерть хіба - мовчання?
Ні, встане він, — я почекаю поруч,
Я буду стерегти його. Життя
Все ж не таке нікчемне, щоб погаснуть
Так легко. Чи давно він говорив?
Скажу йому... Та що? Послухай, брате!..
Ні, щось не так - бо він не відгукнеться
На поклик цей: брат не убив би брата...
Та все ж таки... Та все ж таки - хоч слово!
Хоч звук один із вуст його, щоб я
Міг витримати свій самотній голос!

Входить Селла.

С е л л а

Я чую ніби стогін, — хто тут стогне?
Он Каїн, он і Авель розпростертий...
Чому лежить він, Каїне? Він спить?
Чому такий блідий він? Звідки кров?
Ні, то не кров! Не може бути кров'ю!
Мій Авелю! Що значить це? Що сталося?
Не дихає, не рухається, руки
Закам'яніли... Каїне, як міг ти
Йому на допомогу не прийти?
Ти б відігнав убивцю, ти могутній,
Ти врятувати мав його... Батьки!
Де ви? Де Ада? Смерть прийшла на землю!

Біжить геть, закликаючи батьків.

К а ї н

І хто сюди привів її? Це я ,–
Кому думки про смерть такі огидні,
Що отруїли все життя раніше,
Ніж вигляд я пізнав її ,– це я
У світ закликав смерть, штовхнувши брата
В її холодні і німі обійми,
Неначе без моєї допомоги
Вона б не пред'явила прав своїх!
Нарешті я отямився, проснувся,
Але ніколи не проснеться він!

Входять А д а м, Є в а, А д а і С е л л а.

А д а м

Мене сюди закликав голос Селли,
І що я бачу? Та невже це – правда?
Так ось воно яке – прокляття змія!

Є в а

Мовчи про нього: глибоко у груди
Вп'ялися зуби змія! Мій найкращий,
Мій Авеле коханий! О, Єгово!
Ця кара більша, ніж мої гріхи!

А д а м

Хто, Каїне, зробив це? Ти і Авель
Були удвох, — скажи, хто це зробив?
До нас ворожий ангел, що від бога
Відмовився, чи може, дикий звір?

Є в а

У цій пітьмі, як блискавка, майнула
Зловісна думка: глянь на головешку –
Вона в крові!

А д а м

Скажи хоч слово, сину;
Скажи, переконай нас, що в нещасті
Ти неповинний.

А д а

Каїне, скажи їм,
Скажи, що ти невинний.

Е в а
Я вже бачу,
Що винен він; він голову схилив
І закриває свій шалений погляд
Рукою, по якій стікає кров.

А д а
О, мати, ти несправедлива... Чом же
Ти, брате, не спростуєш звинувачень,
Які із вуст у матері зірвались
В хвилину мук безумних?

Є в а
О, Єгово!
Будь проклятий він змієвим прокляттям!
Нехай зазнає вічної скорботи,
Хай буде...

А д а
Мати! Зупинись, — він син твій,
Він чоловік, він брат мій...

Є в а
Він тебе
Позбавив брата, Селлу – чоловіка,
Мене позбавив сина. Хай же він
Іде з моїх очей навіки! Узи
Я розриваю з ним, що уз братерських
Не пощадив. О, смерте! Чи не я
Тебе ввела в наш світ? Чом не мене ти
Забрала з нього?

А д а м
Єво! Ти доводиш
Свою печаль до ремствувань на бога.
Давно була провіщана нам доля,
І ось збулось пророцтво, — то покірно
Схилимось перед господом: хай буде
Його священна воля!

Є в а

Не господь -

А він, оцей жорстокий привид Смерті,

Якого породила я на світ,

Щоб він мерцями всіяв нашу землю,-

Його убив! Хай будуть же над ним

Прокляття всіх живих! Нехай у муках

Втікає він в пустелю, як із раю

Втікали ми, аж поки рідні діти

Не вб'ють, немов собаку, братовбивцю!

Нехай мечі палючі херувимів

Його женуть по світу дні і ночі!

Нехай плоди земні на прах і попіл

Для нього перетворяться; хай змії

Устелять шлях його; нехай траву,

Де голову він схоче прихилити,

Усіють скорпіони! Хай вві сні

Свою він жертву бачить; наяву

Хай бачить він зловісний образ Смерті!

Нехай усі струмки, коли від спраги

Він припаде нечистими вустами

До їхніх вод, струмками крові стануть!

Нехай з ним ворогують всі стихії!

Нехай живе він у смертельних муках,

А смерть йому хай буде гірше смерті!

Згинь, братовбивце! Хай оце ім'я

Віднині світ замінить словом Каїн,

І будеш ти ненависний навіки

Для міріад синів твоїх. Усюди,

Де ступиш ти, нехай трава засохне!

Нехай відмовить ліс тобі у тіні,

Земля - у житлі, прах - в могилі, сонце -

У саяві, небеса - в опіці божій!

Іде геть.

А д а м

Іди від нас: ми жити не можемо разом.

Іди! Облиш померлого - віднині

Ми не повинні більше зустрічатись.

А д а

Будь милосердний, батьку! До проклять
Не додавай іще одне прокляття!

А д а м

Я не клянущ. Його прокляття – совість.
Ходімо, Селло!

С е л л а

Мушу доглядати
За тілом чоловіка.

А д а м

Прийдеш знову,
Коли відійде той, хто уготовив
Тобі жахливу долю.

С е л л а

Дай хоч раз
Поцілувати цей холодний прах
І ці уста, що назавжди замовкли!

А д а м і С е л л а плачущи ідуть.

А д а

О, Каїне! Ти чуєш: ми повинні
Іти. Я вже готова, — треба взяти
Своїх дітей. Я понесу Еноха,
Ти – дівчинку. Нам треба ще до ночі
Знайти нічліг, щоб в темряві, в пустелі
Не заблукать. Та ти мовчиш, не хочеш
Відповісти мені – своїй дружині?

К а ї н

Залиш мене.

А д а

Та всі тебе лишили!

К а ї н

І ти залиш. Хіба ти не боїшся
Жити з Каїном, з убивцею?

А д а

О, ні!

Боюсь лиш розлучитися з тобою.

Мене твій гріх тяжкий приводить в трепет,

Та чи мені судить? Суддя – всевишній.

Ти чуєш голос?

Г о л о с

Каїне!

А д а

Ти чуєш?

То голос ангела.

Входить а н г е л г о с п о д н і й.

А н г е л

Де брат твій Авель?

К а ї н

Хіба я сторож братові своєму?

А н г е л

О, Каїне! Що заподіяв ти?

Невинна кров до господа волає.

Ти проклятий землею, що отверзла

Свої уста, щоб цю прийняти кров.

За труд тяжкий вона тобі віднині

Не дасть плодів. Віднині ти на світі –

Бурлака безпритульний.

А д а

Він не зможе

Таку сувору витримати кару;

Вигнанець і бурлака на землі,

З очей господніх вигнаний тобою,

Беззахисним залишиться: усякий

Зустрічний може вбити.

К а ї н

О, якби!

Та хто мене уб'є? Хто перестріне

На цій безлюдній, цій пустій землі?

А н г е л

Раз ти на брата зміг підняти руку,
Хто може захистить тебе від сина?

А д а

Будь милосердним, ангеле! Як можна
Подумати, що я грудьми годую
Майбутнього лихого батьковбивця?

А н г е л

Тоді він буде лиш таким, як батько.
Чи не обох їх Єва годувала:
Того, хто вбив, і хто лежить у праху?
Від братовбивця може народитись
І батьковбивець. Та цього не буде:
Велів мені господь печать накласти
На Каїна, щоб він в своїх блуканнях
Був завжди неушкодженим. Тому
У семеро воздасться, хто посміє
На нього посягнути. Підійди-но.

К а ї н

Скажи, навіщо?

А н г е л

Щоб твоє чоло
Затаврувать і тим охоронити
Від рук убивць.

К а ї н

Ні, краще смерть!

А н г е л

(накладаючи тавро на чоло Каїна)

Ти мусиш
І будеш жить.

К а ї н

Моє чоло палає,
А мозок мій палає ще сильніше.
Але нехай зустріну все, що можу.

А н г е л

Ти був з дитинства впертий і жорсткий,
Як ґрунт, який повинен обробляти,
А брат – сумирний, лагідний, покірний,
Як вівці стад, які він випасав.

К а ї н

Я був зачатий в дні гріхопадіння,
Коли батьки тужили ще за раєм
І мати не позбулась влади змія.
Я син гріха, та я не прагнув жити,
Не сам створив свій темний дух; якби,
Хоча б ціною власного життя,
Я міг у смерті випрохати брата...
Невже не прийме смерть цієї жертви?
Хай встане він, а я зроблюся мертвим.
Він був миліший богові; нехай же
Він знов життям наповниться, а я
Позбавлюся його важкого гніту!

А н г е л

Ти мусиш жити. Гріх твій – незгладимий.
Іди, відбудь свої убогі дні
І більше не затьмарюй їх гріхами.

Зникає.

А д а

Він вже пішов. Ходімо й ми. Я чую
Як плаче наш синочок.

К а ї н

Мій малюк
Не знає сам, за чим він гірко плаче;
А я, що кров пролив, уже не можу
Лить сльози, хоч усіх річок Едему
Не вистачить, щоб змити з себе гріх.
Чи певна ти, що син мене пробачить?

А д а

Коли б не так, то я...

К а ї н

Облиш погрози,
Багато їх наслухались; іди,
Бери дітей – прийду я незабаром.

А д а
Тебе не залишу я тут самого.
Ходімо звідси разом.

К а ї н
О, безмовний
І вічний викривачу! Кров твоя
Все в світі заступила. Я не знаю,
Що ти тепер; але якщо ти бачиш,
Чим став твій брат, то ти пробач того,
Кому уже ні бог, ні власне серце
Спокою не повернуть. Прощавай!
Не смію, не повинен я торкатись
Того, чим став ти від моїх же рук.
Я, хто одною матір'ю з тобою
Народжений, хто з братньою любов'ю
Тебе до серця часто притискав
В щасливі роки юності, — я більше
Тебе вже не побачу й не наважусь
Зробити те, що мав би ти зробити
Для мене – прах покласти у могилу,
Щоб поховати смертного уперше.
О, земле! Земле! За усі дарунки,
Що ти мені робила, повертаю
Тобі лиш труп!..
Ходімо у пустелю.

А д а
(припадаючи до тіла Авеля і цілуючи його)
Жахливо й передчасно ти загинув,
Мій брате! Та з усіх, хто сльози ллє,
Лиш я одна приховую скорботу.
Повинна я не проливати сльози,
А утішати рідних. Та ніхто
Не тужить так, як Ада, за тобою,
Як і за тим, хто став твоїм убивцем...
Ну, Каїне, ходімо! Я готова
З тобою йти світ за очі.

К а ї н

На схід

Лягла нам путь. Там мертвий край, він більше

Для мене личить.

А д а

То веди! Ти станеш

Моїм вождем віднині; хай же буде

Твоїм – наш бог. Ходімо по дітей.

К а ї н

А він – він був бездітним. І навіки

Не стало джерела, яке потомством

Могло прикрасить їх життя подружнє

І зм'якшити серця моїх нащадків,

З'єднавши згодом чад його й моїх.

А д а

Мир братові навіки!

К а ї н

А мені?

Ідуть геть.